



ZAMONAVIY BASTAKORLIK IJODIDA RUBOB PARTIYALARINING BADIY TALQINI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20262528>

Abduazimov Farruhbek Abdug'aniyevich

Yunus Rajabiy nomidagi O'zbek milliy musiqa san'ati instituti

Annotatsiya. *Maqolada zamonaviy o'zbek bastakorlik ijodida rubob cholg'usi partiyalarining badiiy talqini, uning solo, ansambl va simfonik kompozitsiyalardagi melodik-harmonik vazifalari ilmiy-nazariy nuqtai nazardan tahlil qilingan. Tadqiqotda rubobning tovush palitrasi, texnik imkoniyatlari va zamonaviy aranjirovkalardagi qo'llanilishi yoritilgan. Bastakorlik tafakkurida rubobning an'anaviy ijro uslublaridan zamonaviy badiiy talqinga o'tish jarayoni, milliy ohanglar bilan jahon musiqa shakllarining uyg'unlashuvi masalalari ko'rib chiqilgan.*

Kalit so'zlar: *rubob, bastakorlik ijodi, badiiy talqin, aranjirovka, milliy cholg'u, simfonik orkestr, kompozitsiya, melodik partiya, zamonaviy musiqa, ijrochilik san'ati.*

Rubob o'zbek va Markaziy Osiyo xalqlarining ko'p asrlik musiqa madaniyatida muhim o'rin tutgan an'anaviy cholg'ulardan biridir. O'ziga xos jarangdor, lirik va ifodali sadosi bilan u xalq musiqasidan tortib mumtoz maqom san'atigacha bo'lgan keng repertuarni boyitib kelgan. Zamonaviy bastakorlik ijodida esa rubob o'zining an'anaviy ramkalaridan tashqariga chiqib, simfonik orkestr, kamera ansambli va zamonaviy elektron-akustik kompozitsiyalarda yangi badiiy talqinda namoyon bo'lmoqda.

XXI asr o'zbek bastakorligi an'ana va innovatsiya o'rtasidagi muloqotni davom ettirmoqda. Bu jarayonda milliy cholg'ular, jumladan rubob, bastakorlar tomonidan yangi musiqiy g'oyalar, ohang qatlamlari va badiiy obrazlarni ifoda etish vositasi sifatida qo'llanilmoqda. Rubob partiyalari endilikda nafaqat an'anaviy

melodik-ritmik funktsiyani bajaradi, balki kompozitsiyaning dramaturgik tuzilishida ham faol ishtirok etadi.

Shu jihatdan, zamonaviy o'zbek bastakorlik ijodida rubob partiyalarining badiiy talqinini ilmiy-nazariy nuqtai nazardan o'rganish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Ushbu maqolada rubob cholg'usining zamonaviy kompozitsiyalardagi melodik-harmonik vazifalari, badiiy obrazlilik darajasi va bastakorlik tafakkuridagi yangicha yondashuvlar yoritilgan.

Rubob cholg'usi va uning bastakorlik ijodidagi o'rni masalasi o'zbek musiqashunosligida turli yo'nalishlarda o'rganilgan. F.Karomatovning "O'zbek xalq musiqa merosi" asarida rubobning tarixiy taraqqiyoti, mintaqaviy turlari va ijro xususiyatlari atroflicha yoritilgan. T.Vizgoning Markaziy Osiyo



cholg'ulariga bag'ishlangan tadqiqotlarida rubobning organologik tasnifi va akustik xususiyatlari ilmiy asosda tahlil qilingan.

A.Jabborovning "O'zbekiston bastakorlari va musiqa madaniyati" kitobida zamonaviy bastakorlar ijodida milliy cholg'ularning, jumladan rubobning qo'llanilishi tahlil qilingan. O.Ibrohimovning "O'zbek cholg'ushunosligi" asarida rubobning konstruksiyasi, kuylanishi va ijro texnikasi haqida batafsil ma'lumot keltirilgan. Y.Rajabiy, T.Jalilov, S.Yudakov, M.Burhonov kabi atoqli bastakorlarning ijodiy merosida rubob partiyalarining badiiy yechimi tahlil qilingan.

Xorijiy tadqiqotchilar T.Levin, J.During, R.Sultanova kabi mualliflarning Markaziy Osiyo musiqa madaniyatiga bag'ishlangan ishlari rubobning xalqaro miqyosdagi o'rganilishiga muhim hissa qo'shgan. Biroq, zamonaviy bastakorlik ijodida rubob partiyalarining badiiy talqini masalasi yetarli darajada tadqiq qilinmagan bo'lib, bu yo'nalish keyingi ilmiy izlanishlarni talab etadi. Aynan shu jihat ushbu maqolaning ilmiy yangiligini va dolzarbligini belgilaydi.

Rubob — qisqa dastali, ko'p torli, urgich (nokhun) bilan chalinadigan cholg'u bo'lib, uning jarangdor, metallik tovushi va o'tkir artikulyatsiyasi bastakorlarga keng badiiy imkoniyatlar yaratadi. O'zbek rubobi (Qashqar rubobi va Afg'on rubobidan farqli o'laroq) o'ziga xos tovush palitrasiga ega bo'lib, bu uning zamonaviy kompozitsiyalardagi

qo'llanilishi uchun muhim asos hisoblanadi.

Rubobning texnik imkoniyatlari nihoyatda boy: tezkor o'tishlar, melismatik bezaklar, akkord ijrosi, tremolo, glissando va boshqa ifodaviy vositalardan keng foydalanish mumkin. Bu cholg'u virtuoz ijroga, lirik tafakkurga, dramatik kechinmalarga va falsafiy mushohadaga teng darajada moyildir. Bastakorlar ana shu salohiyatdan foydalanib, rubob partiyalarini turli badiiy obrazlarda gavalantiradilar.

Zamonaviy o'zbek bastakorlari rubob uchun yakka asarlar va konsertlar yaratishga alohida e'tibor qaratmoqdalar. Bu janrda rubobning solo cholg'u sifatidagi salohiyati to'la namoyon bo'ladi. M.Bafoyevning rubob va simfonik orkestr uchun konserti, A.Ikromovning rubob uchun rapsodiyasi, M.Atojonovning kamera asarlari zamonaviy bastakorlikning yorqin namunalari sifatida e'tirof etiladi.

Bunday asarlarda rubob partiyasi kompozitsiyaning markaziy badiiy o'qi vazifasini bajaradi. Bastakor cholg'uning barcha texnik va ifodaviy imkoniyatlarini ishga solib, uning melodik, ritmik va dinamik salohiyatini to'la ochib beradi. Konsert janrida rubob simfonik orkestr bilan dialog olib boradi, ba'zan unga qarshi turadi, ba'zan esa uyg'unlashadi. Bu jarayonda milliy cholg'u jahon musiqa janrining shakl-tuzilish qoidalari bilan organik birlikda jaranglaydi.

Kamera ansambli sharoitida rubob boshqa cholg'ular bilan teng huquqli



muloqot ishtirokchisi sifatida namoyon bo'ladi. Zamonaviy bastakorlar rubobni torli kvartetlar, puflama ansambllar, fortepiano va boshqa cholg'ular bilan birga jaranglatib, yangi tembr birikmalari yaratmoqdalar. Bu jarayonda rubobning tovushi yangi akustik makonlarga moslashib, kutilmagan badiiy effektlar hosil qiladi.

Ansambl kompozitsiyalarida rubob partiyasi turli badiiy vazifalarni bajaradi: yetakchi melodik chiziq, kontrapunkt, ostinato, ritmik tayanch va harmonik to'qima qatlami. Bastakor rubobni asarning u yoki bu qismida ana shu vazifalardan birini bajaruvchi sifatida qo'llab, kompozitsiyaning ko'p qatlamli badiiy tuzilishini ta'minlaydi. Bunday yondashuv F.Yanov-Yanovskiy, D.Yanov-Yanovskiy, P.Medyulyanovning kamera asarlarida o'z aksini topgan.

Zamonaviy bastakorlik ijodida milliy cholg'ular va simfonik orkestrning sintezi alohida ahamiyat kasb etmoqda. Rubob simfonik to'qimaga kiritilganda, u nafaqat ekzotik tembr unsuri, balki kompozitsiyaning konseptual yadrosi sifatida qo'llaniladi. Bastakor rubob orqali asarning milliy-falsafiy mazmunini, etnik koloritini va emotsional kuchini ifoda etadi.

Simfonik kompozitsiyalarda rubobning tovushi orkestr massivi orasida o'z xususiyatini saqlashi uchun bastakor maxsus orkestrlash usullaridan foydalanadi. Rubob solosi paytida orkestr tembrlari yumshatiladi, dinamika kamaytiriladi va akustik balans yaratiladi.

Bu usul rubobni o'ziga xos badiiy obraz markazi sifatida namoyon etishga imkon beradi. M.Bafoyev, M.Tojiyev, A.Mansurov kabi bastakorlar ushbu yo'nalishda samarali ijod qilmoqdalar.

Zamonaviy bastakorlik ijodida rubob partiyalarining badiiy talqini an'ana va innovatsiya muloqotiga asoslangan. Bir tomondan, bastakor cholg'uning tarixan shakllangan ijro an'analari, melodik formulalari va ifoda vositalariga tayanadi. Boshqa tomondan, u yangi ohang qurilishlari, modal-harmonik tuzilmalar, ritmik tajribalar va shakl-kompozitsion yechimlar orqali rubobning badiiy talqinini boyitadi.

Bunday yondashuv natijasida rubob zamonaviy musiqa makonida o'zining identifikatsion xususiyatlarini saqlagan holda yangi badiiy sifatlarga ega bo'ladi. Bastakorlar rubob uchun ham an'anaviy maqom-yo'l xususiyatlariga asoslangan, ham avangard texnikalardan (aleatorika, sonoristika, mikropolifoniya) foydalangan asarlar yaratmoqdalar. Bu jarayon o'zbek bastakorlik maktabining jahon musiqa madaniyatidagi o'rnini mustahkamlashga xizmat qilmoqda.

Zamonaviy bastakorlik tajribasida rubob partiyalarini notalashtirishning yangi usullari ham rivojlanib bormoqda. An'anaviy nota yozuvi tizimi rubobning barcha mikrotonal va ifodaviy nuanslarini to'la qamrab ololmasligi sababli, bastakorlar maxsus belgilar, glissando chiziqlari, mikrotonal o'zgartirishlar va texnik ko'rsatmalardan foydalanadilar. Bu usullar rubob ijrochilarining bastakor niyatini aniq tushunishlari va asarni



mukammal ijro etishlari uchun zarurdir. Shuningdek, zamonaviy notatsion yondashuvlar rubob partiyalarining xalqaro auditoriyaga taqdim etilishi uchun ham muhim ahamiyatga ega.

Zamonaviy o'zbek bastakorlik ijodida rubob partiyalarining badiiy talqini milliy musiqa madaniyatining yuksak rivojlanish bosqichini aks ettiradi. Rubob endilikda nafaqat an'anaviy xalq cholg'usi, balki simfonik konsertlar, kamera ansambllari va zamonaviy kompozitsiyalarning organik tarkibiy qismi sifatida e'tirof etilmoqda. Uning badiiy-ifoda imkoniyatlari bastakorlarga keng ijodiy makon ochib bermoqda.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, zamonaviy bastakorlik ijodida rubob partiyalari quyidagi badiiy vazifalarni bajaradi: birinchidan, kompozitsiyaning milliy konseptual yadrosini ifoda etish; ikkinchidan,

asarning melodik-tematik asosini ta'minlash; uchinchidan, ansambl yoki orkestr ichida tembr-koloristik unsur sifatida xizmat qilish; to'rtinchidan, an'ana va innovatsiya o'rtasidagi badiiy ko'prik vazifasini bajarish; beshinchidan, milliy musiqa madaniyatining xalqaro miqyosdagi targ'iboti.

Rubob cholg'usining zamonaviy bastakorlik ijodidagi o'rnini yanada mustahkamlash uchun quyidagilar maqsadga muvofiq: rubob uchun yangi asarlar yaratishni rag'batlantirish, ijrochi-bastakor hamkorligini kuchaytirish, rubob partiyalari to'plamlarini nashr etish, raqamli arxivlar yaratish va xalqaro tanlovlar tashkil qilish. Ushbu yo'nalishdagi keyingi ilmiy tadqiqotlar o'zbek bastakorlik maktabi va milliy ijrochilik san'atining barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Karomatov F.M. O'zbek xalq musiqa merosi. — Toshkent: O'qituvchi, 1986. — 268 b.
2. Vizgo T.S. Sredneaziatskie muzikalnie instrumenti — pamyatniki iskusstva. — M.: Muzika, 1980. — 192 s.
3. Ibrohimov O. O'zbek cholg'ushunosligi. — Toshkent: Musiqa, 2018. — 312 b.
4. Jabborov A. O'zbekiston bastakorlari va musiqa madaniyati. — Toshkent: San'at, 2015. — 256 b.
5. Rajabov I. Maqom asoslari. — Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2006. — 224 b.
6. Yunusov R. O'zbek zamonaviy musiqasi taraqqiyoti. — Toshkent: Fan, 2019. — 198 b.
7. Bafoyev M. Rubob va orkestr uchun konsert. — Toshkent: Musiqa, 2008. — 84 b.
8. Matyoqubov O. Maqomot. — Toshkent: Musiqa, 2004. — 264 b.



9. Levin T. *The Hundred Thousand Fools of God: Musical Travels in Central Asia*. — Bloomington: Indiana University Press, 1996. — 318 p.
10. During J. *Musique d'Asie centrale: L'esprit d'une tradition*. — Arles: Actes Sud, 1998. — 256 p.
11. Sultanova R. *From Shamanism to Sufism: Women, Islam and Culture in Central Asia*. — London: I.B. Tauris, 2011. — 256 p.